
*Н.В.Анацька,
кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії
НТУУ«КПІ імені Ігоря Сікорського»*

ФІЛОСОФСЬКА РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Сучасний світ переживає глибоку екологічну кризу, яка характеризується посиленням впливом людини на природу, а це призводить до суттєвого зменшення можливостей природи як джерела життя. Одним із факторів екологічного кризового стану двадцятого століття стала криза традиційної освіти і виховання. «В останні десятиліття освіта перебуває в стані серйозної кризи... Елементарна і функціональна неграмотність – одна із самих гострих соціальних і культурних проблем сучасного людства. Кількість елементарно неграмотних дорослих, які не уміють читати і писати наблизилася у світі до одного мільярда... Значну відповідальність за це несе система освіти» [5, 30–33]. Такий кризовий стан освіти викликає занепокоєння. Ми маємо теоретично запобігти поширенню цієї сфери незнання, а одним із шляхів цього запобігання є розвиток екологічної освіти та одержаних на її основі екологічних знань, які повинні стати важливою складовою сучасної освіти та екологічної політики. Тому філософія виживання людини і сучасного суспільства вимагає розбудовувати освітній процес, зважаючи на існуючі загрози для природи і людства в цілому. На сьогодні це – першочергова задача, без вирішення якої неможливий подальший розвиток цивілізації.

Про необхідність екологічної освіти і виховання йдеться у працях багатьох українських і зарубіжних науковців. Зокрема, соціально-філософські аспекти екологічної освіти розкриті у працях В.П. Андрущенко, Г.О. Білявського, В.Е. Борейка, Т.В. Гардашук, М.А. Голубця. Питання етики відповідальності розкривають В.І. Гур, А.М. Єрмоленко, Г.Б. Марушевський, Г. Йонас. Практичне значення безперервної екологічної освіти висвітлено у роботах Н.П. Депенчук, Ф.М. Канака, М.М. Кисельова, С.Б. Кримського, В.С. Крисаченка, В.С. Лук'янця, Т.Д. Пікашової. Проблемам екологічної культури присвячені роботи М.В. Поповича, М.М. Сидоренко, М.Ф. Тарасенка, В.І. Шинкарука,

В.Г.Хилько, Л.Ю.Юрченка. Етапи становлення екологічного знання розкриті у роботах А.В.Толстоухова, О.О.Горелова, О.О.Гусейнова, М.М.Мойсеєва та інших. У своїх працях вони зробили багато змістовних висновків щодо необхідності втілення системи екологічної освіти і виховання в практику, хоча це питання до сьогодні не є повністю вивченим і продовжує бути предметом наукових досліджень.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного філософсько-методологічного аналізу становлення екологічної освіти, визначенні її сутності в системі сучасної освіти і виховання, становленні моральних засад гармонізації стосунків людини з природою, які базуються на абсолютній цінності життя. Відповідно до поставленої мети визначено наступне завдання – розглянути філософську ретроспективу екологічної освіти шляхом аналізу динаміки наповнення її проблемного простору.

Освіті відводиться головне місце у процесі формування особистості. Термін «освіта» походить від слова світло, освітлювати. Тут мається на увазі просвітлення людської душі. Грецький термін «Пайдейя» означає освіту, освіченість, просвіту, культуру, виховання, навчання. Древні греки створили власну унікальну систему освіти, яка формує не лише фахівця певної галузі, а й людину як особистість, яка має визначені ціннісні орієнтири. Їхній освітній процес включав не лише вивчення суми правил, вимог та законів, а й передбачав підготовку до громадянського життя згідно з нормами, про які греки говорили, як про свій «мудрий винахід» – «нома», тобто – закон» [4, 91]. А основою їхньої освіти були саме закони природи, оскільки уявлення про єдність людини і природи як певний абсолют породжувало і етичний ідеал освіти та культури. «Зрозуміло, що величезний гуманізм і мудрість полягають у тому, щоб говорити правду і діяти в злагоді з природою» [2, 56].

Початок становлення екологічної освіти можна віднести до 1948 року, коли з ініціативи ЮНЕСКО був створений Міжнародний союз охорони природних ресурсів (МСОП), який одним із своїх завдань визначив поширення знань про природу, важливість збереження і відтворення її багатств. Його постійна комісія з питань освіти почала розвивати просвітницьку діяльність в галузі охорони природи у багатьох країнах [7, 245].

У 1960-х роках науковці з усього світу закликали визнати факт глобальної екологічної кризи, яка була спричинена збільшенням кількості населення, забрудненням повітря, землі, води і неконтро-

льованим використанням природних ресурсів. Вчені закликали до більшого поширення інформації про природне довкілля, вони вважали, що населення повинно вирішувати, чи хоче воно продовжувати рухатись тим самим шляхом, і має зробити цей вибір тільки тоді, коли буде володіти всією повнотою інформації [1, 3]. І саме в освіті вчені вбачали стимул до роздумів про кризові проблеми людства.

Термін «екологічна освіта» був вперше використаний у США і в Об'єднаному Королівстві в 1965 році. У тому ж році на конференції, яка відбулася в Кільському університеті, вчені зауважили, що екологічна освіта «повинна стати суттєвою частиною освіти всіх громадян, не тільки у зв'язку з важливістю їхнього розуміння чогось стосовно довкілля, а й тому, що це величезний освітній потенціал, що сприятиме появі науково грамотної нації» [1, 3].

Наступний крок у вирішенні глобальних екологічних проблем – це формування концепції сталого розвитку суспільства. Дане питання обговорювалось у 1972 році в Стокгольмі на Першій міжнародній конференції ООН з проблем оточуючого середовища. На підставі результатів конференції було започатковано Програму Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (ЮНЕП). В рекомендаціях Конференції зауважувалося, що формування екологічної освіти є одним з найважливіших чинників для подолання світової екологічної кризи і що ЮНЕСКО повинно взяти головну роль у виробленні міжнародної програми з екологічної освіти. Міжнародна програма ЮНЕСКО-ЮНЕП була започаткована в 1974 році під керівництвом одного з головних учасників екологічного просвітницького руху в США Білла Степпа. Її головна мета полягала в тому, щоб «розробити загальні принципи та напрям для міжнародної програми подальшої екологічної освіти, яка б ґрунтувалася на засадах міжнародного співробітництва» [1, 4].

Важливим етапом у розвитку міжнародного співробітництва з питань охорони природи і національного природокористування слід вважати Міжурядову конференцію з екологічної освіти, яка пройшла в жовтні 1977 році у Тбілісі. В рекомендаціях Тбіліської міжурядової конференції були викладені цілі і завдання екологічної освіти.

Впродовж наступних років Міжнародна програма ЮНЕСКО продовжує підтримувати розвиток екологічної освіти за допомогою публікацій, бюлетенів, конференцій. Зокрема, на конференції у Москві під девізом «Тбілісі + 10», була розроблена міжнародна стратегія розвитку освіти з питань навколишнього середовища на

1990-ті роки. Нині прогресивна громадськість світу визнає необхідність міжнародного співробітництва з питань захисту навколишнього середовища для того, щоб в інформаційному суспільстві освіта і навчання переорієнтували людину на моральні цінності – екологічний гуманізм.

У 1992 році сформувалася концепція сталого розвитку, прийнята на Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем захисту навколишнього середовища у Ріо-де-Жанейро. У розділі про освіту головний акцент було зроблено на переорієнтацію освіти на екологічну освіту для сталого розвитку. «Освіта має вирішальне значення для сприяння сталого розвитку і розширення можливостей країн у вирішенні питань навколишнього середовища і розвитку... Вони також мають вирішальне значення для забезпечення поінформованості з питань екології та етики, формування цінностей і підходів, розвитку навичок і заохочення поведінки, яка відповідає сталому розвитку...» [1, 4].

В Парижі на форумі, який відбувся в жовтні 1998 року, було поставлено завдання – започаткувати реформу вищої освіти. Задля цього була розроблена і прийнята делегаціями 150 країн «Всесвітня декларація про вищу освіту в XXI столітті», яка мала відповідати сучасності. В декларації йшлося: «...відповідати сучасним вимогам – це означає йти назустріч усім способам і формам освіти, культурі світу і культурам усіх націй і народів, усім завжди і усюди, життю, природі, забезпечувати гармонійний і стабільний розвиток людства, природи...» [6, 3–9].

Реформі піддалася також і система екологічної освіти. Про це йшлося в міжнародних документах, виданих за сприяння ЮНЕСКО-ЮНЕП, де екологічна освіта визначалася як «освіта з метою виживання... Засвоюючи екологічні знання, набуваючи умінь, навичок та досвіду, що пов'язані з розв'язанням екологічних проблем, молодь буде спроможною у майбутньому приймати екологічно виважені рішення щодо навколишнього середовища, зберігати багатство і красу рідної землі, багатобарвне розмаїття природи на всій планеті» [14, 18]. Таким чином, сьогодні значні надії покладаються на екологічну освіту, яка зосереджена на вихованні нового покоління людей з екологічним мисленням, екологічною культурою, екологічним підходом до побудови відношень між людиною і природою. «Екологічна освіта спрямована на таку докорінну перебудову системи цінностей, коли суто привласнююче, споживацьке ставлення до природи

має поступитися екологічно виправданому, відповідальному» [3, 171].

В концепції екологічної освіти України, яка була затверджена рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 20 грудня 2001 року, зазначається: «Основною метою екологічної освіти є формування екологічної культури окремих осіб і суспільства в цілому, формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтується на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності. Екологічна освіта, з одного боку, повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти, і з іншого боку, виконує інтегративну роль у всій системі освіти» [8, 3–4]. Концепція екологічної освіти України є сьогодні важливим державним завданням.

Ідея розвитку особистості як результат української освіти за роки Незалежності знайшла відображення у законодавчих і методологічних напрацюваннях в освітній сфері. Прийняття «Національної доктрини розвитку освіти» (2001) є важливим підсумком розвитку сучасної української освіти. Можна зауважити, що це вимагає особливої уваги до формування світогляду особистості, ціннісних орієнтацій, здатності до самостійного навчання, до критичного мислення, до самопізнання і самореалізації у творчій і виробничій діяльності за умов оволодіння екологічною освітою. Доречно привести думку В.С. Крисаченка: «Природа – не ресурс, а ціль, стався до неї так, як би ти хотів, щоб було влаштоване твоє власне життя: ось підґрунтя екологічного імперативу» [11, 55]. Людина повинна бути братом усіх живих істот, а не їх господарем, тому що сутність її полягає в тому, щоб схилитися перед будь-яким життям, а тому задачею кожного є досягнення доброти, яка є тією силою, що повинна проголосити початок доби гуманізму та ековіталізму.

Діалектика співвідношення сучасних технологій і екології в нашому суспільстві, що потерпає від глобальної кризи, є такою, коли збільшення технічних навантажень фактично призводить до погіршення екологічної ситуації у світі. Тому так необхідне людуству покращення екологічного становища, яке тісно пов'язане з умінням застосовувати екологічні знання в різні технологічні процеси. Підвищення культури суспільства повинно підняти вищу школу до фундаменталізації освіти на основі єднання її технічних, природничо-наукових та гуманістичних засад. Для цього потрібно розпочати побудову моделі гармонійного світу, коли людина повинна науково, матеріально і духовно відчувати свій взаємозв'язок з природою, котрий має

реалізуватися сучасною наукою крізь призму екологічного імперативу.

Таким чином, зміст освіти має забезпечити становлення інформаційно-екологічного суспільства з високою гуманістичною, технологічною і екологічною культурою, з всебічно освіченими людьми з екологічним мисленням і екологічним стилем поведінки. Від самого зародження екологічної освіти на міжнародних конференціях, присвячених цій проблематиці, ставилися чіткі завдання щодо формування у молоді інтересу до постійного оновлення інтелектуального потенціалу, удосконалення практичних умінь, регулювання взаємин суспільства з природою і вирішення екологічних питань. Сучасна екологічна освіта передбачає передусім засвоєння систематизованих знань, вироблення на їх основі екологічних переконань, умінь, навиків, що є необхідною умовою підготовки особистості до трудової діяльності в умовах глобальної екологічної кризи. Екологічна освіта як сутнісний момент формування особистості, її світоглядних установок, ціннісних орієнтацій має узгоджуватися з процесом виховання. Тому базовою складовою сучасного освітянсько-виховного процесу має бути екологічна компонента, тобто екологічні знання мають бути засадничими в усіх без винятку дисциплінах, як гуманітарних, так і технічних.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що екологічна освіта – це, передусім, знання про стан природи у співвідношенні з активно-практичною діяльністю людини, знання природних явищ в їх причинних зв'язках з виробничою діяльністю, це знання про ставлення до природи на підставі об'єктивних законів, що визначають їх сутнісні характеристики, їх принципи існування, тобто те, що має бути враховане в процесі діяльності людини з точки зору розуміння природи як абсолютної цінності життя. Екологічна освіта повинна бути засадничою у всіх видах знання і людської діяльності, з метою не лише збереження, а й оновлення природи.

Таким чином, можна зауважити, що перспективи досліджень у даному напрямку полягатимуть в утвердженні екологічної освіти не лише як знання процесів, що відбуваються у взаємодії людини з природою, а і як надбання знань про те, як ця взаємодія повинна відбуватися, несучи в собі замість негативних наслідків гуманізацію суспільного і особистісного буття людини. Це означає, що система вищої освіти повинна готувати універсальних спеціалістів, які мають бути вихованими таким чином, щоб їх екологічні знання перетворювалися в екологічну добродію.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Анет Гоу*. Довга, звивиста (і кам'яниста) дорога до екологічної освіти для сталості // Надихаємо на дії. Інформаційний бюлетень. – 2008. – №1. – С.3–5.
2. Антология мировой философии: Методический сборник философских текстов. Т. 1. Ч. 1. – К., 1991. – 292 с.
3. *Бегека А.Д., Червонецький В.В.* Екологічна відповідальність як показник елітарної культури особистості // Національна еліта та інтелектуальний потенціал України. Матеріали між. конференції: Львів 18–20 квітня 1996. – С.171–172.
4. *Беланова Р.А.* Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна – США): [монографія]. – К., 2001. – 216 с.
5. *Вульфсон Б.Л.* Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века. – М., 1999. – 208 с.
6. Высшее образование в XXI в.: подходы и практические меры (ЮНЕСКО, Париж, 5–9 октября 1998 г.) // Alma Mater (Вестник высшей школы). – 1998. – №11. – С.3–9.
7. *Капинос П.И.* Охрана природы. – К., 1989. – 352 с.
8. Концепція екологічної освіти України: за станом на 20 груд. 2001 р. / Кабінет Міністрів освіти і науки України. – Офіц. вид. – К., 2001. – 32 с. – (Бібліотека Всеукраїнської екологічної ліги. Серія «Екологічна освіта і виховання». – № 9).
9. *Кисельов М.М.* Національне буття серед екологічних реалій. – К., 2000. – 320 с.
10. *Кримський С.Б.* Запити філософських смислів. – К., 2003. – 240 с.
11. *Крисаченко В.С.* Екологічна культура: теорія і практика. – К., 1996. – 352 с.
12. *Крисаченко В.С.* Людина і біосфера: основи екологічної антропології. – К., 1998. – 688 с.
13. Педагогічні науки. – Полтава, 2008. – №6. – 296 с.
14. *Червонецький В.В.* Екологічна освіта учнів у школах країн європейського регіону та Північної Америки. – Луганськ, 2005. – 312 с.
15. *Швайцер А.* Благоговеніє перед життям. – М., 1992. – 576 с.

Анацька Н.В. Філософська ретроспектива становлення екологічної освіти.

З огляду на проблеми сьогодення, коли в умовах глобалізації у взаєминах людини з природою відбуваються зміни негативного характеру, надзвичайно актуальними є питання, пов'язані з екологічною освітою. Показано, що першорядною є проблема екологічної відповідальності за соціальну, економічну, політичну, технічну, наукову, культурну та інші види людської діяльності. Актуальність також обумовлена і потребою у філософському осмисленні екологічних знань, які повинні нести у собі ставлення до природи як до найвищої цінності, що сприяє формуванню

життєво-ціннісних орієнтацій сучасної людини.

В статті здійснюється філософське осмислення еволюції екологічної освіти, з'ясовуються закономірності, сутнісні і змістовні характеристики її становлення. Через узагальнену інформацію здійснюється спроба побудови розгорнутої картини її розвитку, а також підкреслюється провідне значення екологічної освіти у прогнозуванні майбутнього. Розкривається потреба реформування системи освіти відповідно до реалій і вимог сучасного життя. Перед освітою постає складне завдання: спрямувати людину і суспільство на те, щоб природа з об'єкта діяльності перетворилася на носія найвищої цінності – цінності життя. Отже, екологічна освіта повинна формувати відповідальність людини за природу, за її збереження та оновлення і реалізовувати її життєву цінність на практиці.

Доведено, що лише взаємозв'язок технократичного, гуманітарного і екологічного мислення має забезпечити систему освіти, що діє на випередження, де екологічні питання будуть засадничими в навчальних програмах усіх без винятку спеціальних та професійно орієнтованих дисциплін.

Ключові слова: природа, екологія, екологічна освіта, екологічні знання, мораль, гуманізм, екологізація, ековіталізм.

Анацкая Н.В. Философская ретроспектива становления экологического образования.

Учитывая проблемы современности, когда в условиях глобализации во взаимоотношениях человека с природой происходят изменения негативного характера, чрезвычайно актуальными являются вопросы, связанные с экологическим образованием. Показано, что первостепенной является проблема экологической ответственности за социальную, экономическую, политическую, техническую, научную, культурную и другие виды человеческой деятельности. Актуальность также обусловлена и необходимостью в философском осмыслении экологических знаний, которые должны нести в себе отношение к природе как к высшей ценности, что способствует формированию жизненно – ценностных ориентаций современного человека.

В статье осуществляется философское осмысление эволюции экологического образования, выясняются закономерности, существенные и содержательные характеристики его становления. Через обобщенную информацию осуществляется попытка построения развернутой картины его развития, а также подчеркивается ведущее значение экологического образования в прогнозировании будущего. Раскрывается необходимость реформирования системы образования в соответствии с реалиями и требованиями современной жизни. Перед образованием стоит сложная задача – направить человека и общество на то, чтобы природа с объекта деятельности превратилась в носителя ценности – ценности жизни.

Ключевые слова: природа, экология, экологическое образование, экологические знания, мораль, гуманізм, екологізація, ековіталізм.

Anatska N. Philosophical retrospective review of establishing the environmental education.

Given the today's problems, when in the context of globalization the relationships between humans and nature are changing adversely, the chosen topic is relevant. The problem of environmental responsibility for social, economic, political, technical, scientific, cultural and other human activities is fundamental. The relevance is also due to the need for a philosophical conceptualization of environmental knowledge to include the attitude to nature itself as the highest value that contributes to forming the vital and value orientations of modern humans.

This paper deals with philosophical comprehension of the evolution of environmental education. The goal of the paper is to clarify the regularities, characteristics of essence and content of establishing the environmental education, using integrated information to receive a detailed picture of the dynamics of its development. The reasons for this are different, but the dominant of environmental education with regard to theoretical forecasting of the future always remains invariable. Therefore, there is a need to reform the education system in accordance with the realities and demands of the modern life, while developing the positive achievements and heritage of the world and Ukrainian educators and researchers. The education faces a difficult task: to direct the man and society at transforming the nature from the object of activities to the media of the highest value – the value of life. Therefore, environmental education should form the human responsibility for nature, its preservation and renewal of life and realize its vital value in practice.

It was proved that only interrelation of technocratic, humanitarian and environmental thinking should provide forward-looking educational system where environmental issues will be fundamental in educational programs of each and all specialist and profession-oriented subjects.

Key words: nature, ecology, environmental education, environmental knowledge, moral philosophy, humanism, ecologization, ecovitalism.